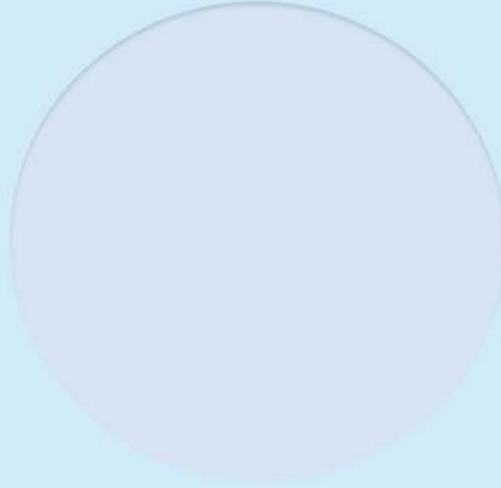

mütefekkir

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

1

BAHAR
2014

mütefekkir

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Mütefekkir • Yıl:1 • Sayı:1 • Bahar • 2014

<http://mutefekkir.aksaray.edu.tr>

<http://mutefekkir.aksaray.edu.tr>

mütefekkir

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
ISSN : 2148 – 5631

Sahibi

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Adına Dekan
Prof.Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL

Yıl:1 • Sayı:1 • Bahar • 2014

Uluslararası Hakemli Dergi
(Yılda İki Sayı Yayınlanır)

Editör/Editor in Chief

Yrd.Doç.Dr. Osman Zahid ÇİFÇİ

Editör Yardımcıları/Asistant Editor in Chief

Osman DURMAZ • Uğur AK • Ali Fahri DOĞAN

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL
Doç.Dr. Harun Reşit DEMİREL • Yrd.Doç.Dr. Mustafa ŞEN
Yrd. Doç. Dr. Süleyman KOYUNCU • Yrd. Doç. Dr. Ahmet İYİBİLDİREN
Yrd. Doç. Dr. İbrahim PAÇACI • Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARABACAK
Yrd. Doç. Dr. Ramazan ATA • Yrd. Doç. Dr. Hasan UÇAR
Yrd. Doç. Dr. Adil ABD et-TÂİ • Öğr. Gör. Murat AKKUŞ

Yazışma Adresi /Communication Address

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Merkezi Derslikler Binası
Merkez Kampüs/Aksaray-Türkiye

Tel: 90.382. 288 28 28 • Faks: 90.382.288 28 84

Web

<http://mutefekkir.aksaray.edu.tr>

e-mail

mutefekkirdergisi@aksaray.edu.tr • mutefekkirdergisi@gmail.com

Tasarım/İç Düzen/Tashih

O.Zahid Çifçi

Baskı&Cilt

Damla Ofset AŞ. • www.damlaofset.com.tr
Büsan Organize San. Kosgeb cd. 10631 sk. No:4 Karatay/KONYA Tel: (0.332) 345 00 10
Ağustos-2014 / Konya

Danışma ve Hakem Kurulu Advisory Board and Academic Referees

Prof. Dr. A. Turan YÜKSEL, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. Ahmet HAZAL, Uluslararası Irak Ün.
Prof. Dr. Abdülkerim BAHADIR, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. Ahmet Mahmut el-CUBURI, Irak Ün.
Prof. Dr. Adil YAVUZ, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. A.Muhammed MERAĞI, R.T. Erdoğan Ün.
Prof. Dr. Adnan KOŞUM, Süleyman Demirel Ün.	Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZDEMİR, Kastamanu Ün.
Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI, Sakarya Ün.	Yrd.Doç.Dr. Ali DADAN, N.Erbakan Ün.
Prof. Dr. Ahmet KAYACIK, Erciyes Ün.	Yrd.Doç.Dr. Ali ÖĞE, N.Erbakan Ün.
Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. Engin ERDEM, Ankara Ün.
Prof. Dr. Asım YAPICI, Çukurova Ün.	Yrd.Doç.Dr. A. Sıdika OKTAY, Süleyman Demirel Ün.
Prof. Dr. Bayram DALKILIÇ, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. Aytekin ŞENZEYBEK, N.Erbakan Ün.
Prof. Dr. Ernest WOLF-GAZO, Kahire Amerikan Ün.	Yrd.Doç.Dr. Erhan TECİM, Aksaray Ün.
Prof. Dr. Galip VELİJİ, Tetova Devlet Ün.	Yrd.Doç.Dr. Faruk SANCAR, R.T.Erdoğan Ün.
Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK, Çukurova Ün.	Yrd.Doç.Dr. Fatih ÇINAR, Süleyman Demirel Ün.
Prof. Dr. Hidayet İŞİK, Ç. Onsekiz Mart Ün.	Yrd.Doç.Dr. Hakan UĞUR, N.Erbakan Ün.
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Muş Alparslan Ün.
Prof. Dr. I. Hakkı ATÇEKEN, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. H. Üleyvi HÜSEYİN, Uluslararası Irak Ün.
Prof. Dr. İsmail TAŞ, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. İbrahim ASLAN, Ankara Ün.
Prof. Dr. Kadir ALBAYARAK, Çukurova Ün.	Yrd.Doç.Dr. İbrahim KUNT, Selçuk Ün.
Prof. Dr. M. Ali KAPAR, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. İsmail BAYER, Artvin Çoruh Ün.
Prof. Dr. M. Şevki AYDIN, Erciyes Ün.	Yrd.Doç.Dr. İsmail BİLGİLİ, N.Erbakan Ün.
Prof. Dr. Mehmet DAĞ, Atatürk Ün.	Yrd.Doç.Dr. M. K. A. BAKKALOĞLU, Marmara Ün.
Prof. Dr. Mevlüt ALBAYARAK, S.Demirel Ün.	Yrd.Doç.Dr. M. Mucahit ASUTAY, Yıldırım Beyazıt Ün.
Prof. Dr. Muammer C. MUŞTA, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. M. Mücahit DÜNDAR, Sakarya Ün.
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Çukurova Ün.	Yrd.Doç.Dr. Mücahit KÜÇÜKSARI, N.Erbakan Ün.
Prof. Dr. Naim ŞAHİN, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. Mehmet KALAYCI, Ankara Ün.
Prof. Dr. Ömer KARA, Atatürk Ün.	Yrd.Doç.Dr. Memduh en-NABİ, R.T.Erdoğan Ün.
Prof. Dr. Ramazan BUYRUKÇU, S.Demirel Ün.	Yrd.Doç.Dr. Muhammed ÖZDEMİR, Katip Çelebi Ün.
Prof. Dr. Saffet KÖSE, İzmir Kâtip Çelebi Ün.	Yrd.Doç.Dr. Muhammed SARI, Aksaray Ün.
Prof. Dr. Seyit AVCI, Şırnak Ün.	Yrd.Doç.Dr. Muharrem YILDIZ, S.Demirel Ün.
Prof.Dr. W.Mohd Nor WAN, Malezya Teknoloji Ün.	Yrd.Doç.Dr. Mustafa Kayihan ERBAŞ, Aksaray Ün.
Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ, R.T.Erdoğan Ün.	Yrd.Doç.Dr. Mustafa KİSPET, Kastamanu Ün.
Doç. Dr. Adem EFE, Süleyman Demirel Ün.	Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÖZTOPRAK, Sinop Ün.
Doç. Dr. Ahmet İshak DEMİR, R.T.Erdoğan Ün.	Yrd.Doç.Dr. Muzaffer TAN, Ankara Ün.
Doç. Dr. Bekir TATLI, Çukurova Ün.	Yrd.Doç.Dr. Necmettin GÜNEY, N.Erbakan Ün.
Doç. Dr. Erdiç AHATLI, Sakarya Ün.	Yrd.Doç.Dr. Orhan YILMAZ, Bozok Ün.
Doç. Dr. Erşan SEVER, Aksaray Ün.	Yrd.Doç.Dr. Osman Murat DENİZ, Çanakkale Ün.
Doç. Dr. H İbrahim KAÇAR, Marmara Ün.	Yrd.Doç.Dr. Ömer Faruk ERDEM, N.Erbakan Ün.
Doç. Dr. Hayati YILMAZ, Sakarya Ün.	Yrd.Doç.Dr. Ömer ÖZPINAR, N.Erbakan Ün.
Doç. Dr. Hüseyin ÜNLÜ, Aksaray Ün.	Yrd.Doç.Dr. Rabiye ÇETİN, Ankara Ün.
Doç. Dr. İshak ÖZGEL, Süleyman Demirel Ün.	Yrd.Doç.Dr. Ramazan ŞAHAN, Muş Alparslan Ün.
Doç. Dr. İsmail ŞIK, Çukurova Ün.	Yrd.Doç.Dr. Recep Orhan ÖZER, Amasya Ün.
Doç. Dr. Macide ÖMER, Ürdün Ün.	Yrd.Doç.Dr. Selahattin SATILMIŞ, Aksaray Ün.
Doç. Dr. Muammer İSKENDERÖĞLU, Sakarya Ün.	Yrd.Doç.Dr. Recep ÖZDİREK, Kastamanu Ün.
Doç. Dr. Muhammed YILMAZ, Çukurova Ün.	Yrd.Doç.Dr. Saffet KARTOPU, Gümüşhane Ün.
Doç. Dr. Nimetullah AKIN, Çanakkale Ün.	Yrd.Doç.Dr. Tuna TUNAGÖZ, Çukurova Ün.
Doç. Dr. Süleyman DÖNMEZ, Çukurova Ün.	Yrd.Doç.Dr. Yaprak KALEMOĞLU VAROL, Aksaray Ün.
Doç. Dr. Tahir ULUÇ, N.Erbakan Ün.	Yrd.Doç.Dr. Yusuf AKGÜL, Bozok Ün.
Doç. Dr. Taner ASLAN, Aksaray Ün.	Yrd.Doç.Dr. Zafer YILDIZ, S.Demirel Ün.
Doç. Dr. Yaşar TÜRK BEN, Bozok Ün.	Yrd.Doç.Dr. Zübeyir OVACIK, Aksaray Ün.
Yrd.Doç.Dr. Abdullah AKIN, Çanakkale Ün.	Dr. Kevser ÇELİK, S.Demirel Ün.
Yrd.Doç.Dr. Abdullah ÖZBOLAT, Çukurova Ün.	Yrd.Doç.Dr. Murat AK, N.Erbakan Ün.
Yrd.Doç.Dr. Ahmet ARAS, N.Erbakan Ün.	Dr. Necdet ŞUBAŞI, Diyanet İşleri Başkanlığı
Yrd.Doç.Dr. Ahmet HAZAL, Uluslararası Irak Ü. Ün.	Dr. Saddam Hüseyin KAZIM, Uluslararası Irak Ün.

Bu Sayının Hakemleri

- Prof. Dr. Adil YAVUZ • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL • Aksaray Ü. İslami İlimler Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet DAĞ • Erzurum A. Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Saffet KÖSE • İzmir K. Çelebi Ü. İslami İlimler Fakültesi
Prof. Dr. Seyit AVCI • Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Harun Reşit DEMİREL • Aksaray Ü. İslami İlimler Fakültesi
Doç. Dr. İsmail ŞIK • Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. İshak ÖZGEL • S.Demirel Ü. İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Muammer İSKENDEROĞLU • Sakarya Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Murat AK • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Nimetullah AKIN • Çanakkale O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Taner ASLAN • Aksaray Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZBOLAT • Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ali DADAN • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Erhan TECİM • Aksaray Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Hakan UĞUR • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN • Muş A. Ü. İslami İlimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Hasan UÇAR • Aksaray Ü. İslami İlimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammet ÖZDEMİR • İzmir K. Ç. Üniv. S. ve B. Bil. Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Muharrem YILDIZ • S.Demirel Ü İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK • Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Orhan YILMAZ • Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk ERDEM • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ramazan ŞAHAN • Muş A. Ü. İslami İlimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Sadi GEDİK • Kahramanmaraş S.İ.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Selahattin SATILMIŞ • Aksaray Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Süleyman KOYUNCU • Aksaray Ü. İslami İlimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Tuna TUNAGÖZ • Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Yusuf AKGÜL • Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Zübeyir OVACIK • Aksaray Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Okt. Ali Fahri DOĞAN • Aksaray Ü. Yabancı Diller Yüksek Okulu

İÇİNDEKİLER

	Takdim...	11
	Başlarken...	13
	Editörden...	15
ARAŞTIRMA NOTU	DÂR-I SULEHÂ'DA NESL-İ SULEHÂ ÖZLEMİ Aspiration of Nasl-i Sulaha in the Dâr-i Sulaha <i>Mehmet Bahaüddin VAROL</i>	17
	BAZI MEÂLLER ÇERÇEVESİNDE İ'RÂB FARKLILIKLARININ ÂYETLERİN ANLAMINA ETKİSİ The Study Of The Effect Of I'râb (Inflections And Last Vowels) On The Meaning Of Verses Within The Scope Of Some Qur'an Translations <i>Mehmet KAYA</i>	35
	KÖPEK VE DİĞER BAZI HAYVANLARIN ÖLDÜRÜLMESİNE CEVAZ VEREN HADİSLERİN DEĞERLENDİRMESİ A Study On The Hadiths Which Regard The Dogs And Some Other Animals As Permissible To Be Killed <i>Harun Reşit DEMİREL</i>	67
ARAŞTIRMA	TÜRKİYE'DE DINDAR MÜSLÜMANLARIN MARUZ KALDIĞI DIŞLAMA ÜZERİNDEN AÇIĞA ÇIKAN HAK ÇATIŞMALARI Conflicts of Right which Appear over the Marginalisation of the Pious Muslims in Turkey <i>Muhammet ÖZDEMİR</i>	103
	HADİSLERE GÖRE İSLÂM KARDEŞLİĞİNİN ANLAMI VE KORUNMASI İÇİN ALINACAK TEDBİRLER The Meaning of Islamic Brotherhood according to some Ha- diths/Traditions and the Measures for its Protection <i>Ömer ÖZPINAR</i>	129
	MUSTAFA REŞİT PAŞA VE TANZİMAT Mustapha Rashid Pasha and Administrative Reforms <i>Ramazan ATA</i>	159

ARAŞTIRMA	AREFE GÜNÜNÜN FAZİLETİYLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRMESİ An Evaluation On The Benefits Of The Day Arafa Based On Hadiths <i>Mustafa KARABACAK</i>	175
	BİR OSMANLI ŞEHİRİ OLARAK FİLİBE VE FİLİBE MEVLEVİHANESİ Plovdiv As An Ottoman City And Mevlevihane Of Plovdiv <i>Aydan YUMEROV</i>	193
	ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ ÜZERİNE About Manking Name from Name Appendix at Old Anatolian Turkish <i>Murat ALTUĞ</i>	213
ÇEVİRİ	“THE PROBLEM OF REASON IN ISLAM: IS ISLAM A NON-RATIONAL RELIGION AND CIVILIZATION” İSLAM’DA AKIL SORUNU : İSLAM, AKILCI OLMAYAN BİR DİN VE UYGARLIK MI? <i>John WALBRIDGE / Çev.: Harun ÇAĞLAYAN</i>	221
	“معالم النهضة في قصة سليمان كما بينها القرآن الكريم” KUR’ÂN’IN AÇIKLAMALARI DOĞRULTUSUNDA SÜLEYMAN (A.S) KISSASINDA KALKINMANIN ESASLARI <i>Arafât M.Muhammed Ahmed / Çev.: Mustafa ŞEN</i>	227
	“JUDAISM” YAHUDİLİK <i>Joseph GAER / Çev.: Osman Zahid ÇİFÇİ</i>	247
	“VALUES : SUBJECTIVE – OBJECTIVE” DEĞERLER : ÖZNEL - NESNEL <i>Adriaan PEPPERZAK / Çev.: Nuri ÇİÇEK</i>	267
	İSLAM TARİHİ DERSLERİ’NDEN : OSMANLI DEVRİNDE ZAMANLA SİYASÎ MAHİYET ALAN DİNİ BİR CEREYAN <i>Prof. Dr. Hüseyin Gazi YURDAYDIN</i>	277
NOSTALJİ		

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ ÜZERİNE

Murat ALTUĞ*

Özet

Batı Türkçesinin kuruluş dönemi olarak kabul edilen Eski Anadolu Türkçesinin genelde bütün gramer özelliklerinin özelde de eklerinin tanınması tarihî Türk gramerinin yazılmasında oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Biz bu çalışmamızda Tarama Sözlüğü esasında Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan ancak bu gün Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmayan isimden isim yapma eklerini, fonksiyonları ve Tarama Sözlüğündeki tanıklarıyla ortaya koymaya çalışacağız.

Yukarıda söz konusu ettiğimiz özellikleri taşıyan eklerden birisi -sAgI, -sAgU ektir. Bu ek, Eski Anadolu Türkçesi döneminde “benzetme, küçültme” fonksiyonuyla kullanılan ancak bu gün Türkiye Türkçesi yazı dilinde olmayan bir ektir.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Tarama Sözlüğü, isimden isim yapım eki, fonksiyon

About Marking Name from Name Appendix at Old Anatolian Turkish

Abstract

It is very important recognizing Old Anatolian Turkish, accepted as the founder period of Western Turkish, in general the whole gramer features, but particularly recognizing the appendix is very important on writing the history of Turkish gramer.

In this work, we will try to present both the name from name appendixes, which was used at Old Anatolian Turkish but not used today at basis of Scanning dictionary, and their functions and the witnesses at scanning dictionary.

For example, the appendix -sAgU, which was used with the function of “metaphor, diminutive” at the time of Old Anatolian Turkish, but it is not available anymore in Turkey’s Turkish Writing Language.

Key Words: Old Anatolian Turkish Language, Scanning Dictionary, Name From Name Appendix, Function, Turkey’s Turkish

GİRİŞ

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü XIII. yüzyıldan günümüze kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış 227 eserin taranmasıyla ortaya çıkan, bugün bazıları kullanılmayan ya da söylenişi ve anlamı değişmek suretiyle dilimizde var olan Türkçe kelimelerin sözlüğüdür.

Sözlük sekiz ciltten oluşur. Bu sözlüğün amacı Türkçenin tarihî söz varlığını eldeki kaynakları taramak suretiyle ortaya çıkarmak ve böylece dilin söz varlığına katkı sunmaktır.

Eski Anadolu Türkçesi, XIII-XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da Oğuzca temeline dayalı olarak kurulan ve bu bölgede kullanılan tarihî türk lehçesinin adıdır. Kendine has ses, şekil, söz dizimi ve diğer gramer özellikleriyle dikkat çeken Eski Anadolu Türkçesi üzerine pek çok çalışma yapılmıştır (Timurtaş 1994; Şahin 2009; Gülsevin 1997). Ancak bu dönemin dilinin münferit gramer kurallarının tümüyle işlendiğini söylemek de güçtür.

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü Esasında Eski Anadolu Türkçesindeki Bazı İsimden İsim Yapma Ekleri Üzerine

Türkçe sondan eklemeli bir dildir. Kelime teşkilinde kullanılan eklerle yeni kelimeler oluşturulur. Bu eklerin bazıları Türkçenin her döneminde var olabildiği gibi sadece bir dönemde kullanılıp bugüne kadar gelemeyen ekler de vardır. Bazı ekler de tarihî metinlerde, bu günkü fonksiyonları dışında fonksiyonlara sahiptir. Biz bu çalışmamızda Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde gördüğümüz Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmayan veya işlekliliğini yitirmiş isimden isim yapma eklerini Tanıklarıyla Tarama Sözlüğünü esas alarak incelemeye gayret edeceğiz.

Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan ama bugün kullanılmayan isimden isim yapma eklerini inceleyelim.

1.-mtlk, -mtUk eki: Türkiye Türkçesi yazı dilinde canlılığını kaybetmiş olan -mtlk, -mtUk eki için Tahsin Banguoğlu (1957: 17-18), söz konusu ekin Doğu ve Batı Türkçelerinde pek yaygın olmamakla birlikte bu Türkçelerin bazı ağızlarında renk ve tat adlarından benzerlik ve küçültme sıfatları yaptığını, Altay lehçelerinde yaygın olarak kullanıldığını bildirirerek Türkiye Türkçesinde renk ve tat isimlerinden sıfatlar yapan -mtlrak/ -mtUrak ekinin, -mtlk/-mtUk ekinin üzerine -rAk ekinin gelmesiyle oluştuğunu ifade eder.

Sarımtık-rak > sarımtırak > sarımrak

Türkiye Türkçesi yazı dilimizde kullanmadığımız -mtlk, -mtUk eki Eski Anadolu

* Aksaray Üniversitesi Türk Dili Okutmanı, Gazi Üniversitesi Türk Dili Doktora Öğrencisi, maltug01@hotmail.com

Türkçesinde “benzerlik” fonksiyonuyla kullanılır.

Karamtık < kara – mtık “karamsı, karaya çalar”

Önlerince ol *karamtık* deve kara gararları üstünde vardılar. [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü IV. c., 2267. s., (Fazail-i Mekke ve Medine ve Beytül Makdis, XV. yy, 206. s.)]

Ek, Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde de varlığını aynı fonksiyonda devam ettirmiştir.

Bozumtuk < boz-u-mtuk “Boza çalar, bozumsu”

El-ermek(Ar.): *Bozumtuk* siyah deveye denir. [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I. c., 661. s., (Kamus Tercümesi XVIII-XIX. yy, 3-8.s.)]

Ekin Eski Anadolu Türkçesi döneminde -mtıl şekli de vardır.

Karamtil < kara-mtil “ Karamsı, karaya çalar”

El-elma (Ar.): *Karamtil* dudaklı kişi [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü IV. c., 2268. s., (Terceman XV. yy, 121. s.)]

2. -sAgl, -sAgU eki: Benzetme ve küçültme sıfatı yapma yönünden çok zengin bir ek sistemine sahip olan Türkçede -sAgl, -sAgU eki, Eski Anadolu Türkçesi döneminde benzerlik ve küçültme fonksiyonuyla kullanılan ama Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmayan bir ektir.

Karasagi < kara-sagi “ Karaya mail, kara çalar, karamsı, karayağız”

Fâm (Fa.): Bir lafızdır ki renklere delâlet eden kelimelerin âhîrine lâhik olur, ol renge mâil olana delâlet eder. Kebûd-fâm derler gökcül manasına; siyah-fâm derler *karasagi* manasına [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü IV. c., 2279. s., (Miftah XV. yy, 111.s.)]

Kızılsağı < kızıl-sağı “ Kızılımsı”

Sûrh-fâm: *Kızılsağı* [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü IV. c., 2542. s., (Sıhahü'l Acemi fi'l Lûga XV. yy, 49.s.)]

3. -IACA eki: Sıfat ve zarflardan yeni zarflar türeten -IACA eki, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde rastladığımız işlek olmayan bir ektir. Ekin isimlerden tarz ve zaman zarfları türeten -IA ekinin -ÇA eşitlik eki ile kalıplaşması sonucunda oluştuğunu söyleyebiliriz.

Dünlece < dün-lece “Geceleyin”

Tesehhur (Ar.): Sâim kişi seher taamını *dünlece* kalkıp yimek [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü II. c., 1320. s., (Babasü'l Vâsit. XVI. yy, 1-28.s.)]

Acılaca < ac-i-laca “Aç olarak, aç acına”

Rayyık (Ar.): Nesne yimeyüp *acılaca* duran erdir. [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I. c., 5.s., (Babusü'l Vâsit. XVI. yy, 2-337. s.)]

4. -Agı, -AgÜ eki: İşlek olmayan eklerden birisi olan -Agı, -AgÜ eki isimlerden

topluluk anlamı veren kelimeler ile belirsizlik zamirleri yapar. Ekin Eski Türkçe döneminde yaygın olarak sayı isimlerinden topluluk ismi (üç-egü gibi) yaptığını bildiren Sir Gerard Clauson (1972: XI) , ekin “iç-egü, yüz-egü” gibi başka kullanımları da olduğunu bildirir. Necmettin Hacıeminoğlu (1996: 51), ekin Karahanlı Türkçesinde belirsizlik zamiri yapma göreviyle biregü < bir-e-gü “ biri, birisi, her biri” şekli olduğunu ifade eder. Bu devreyi takip eden lehçelerde ek değişmeye (-agu > -avu > -av) başlamıştır. Mustafa Öner (1998: 52), bu ekin Kıpçakçada biregü ~ birevü ~ birev, üçegü ~ üçevü ~ üçev değişimine uğradığını bildirir . Hülya Kasapoğlu Çengel (2005: 118), ekin Kırgızcada yuvarlak ve geniş ünlülü şekilleri (biröö, atoo) olduğunu dile getirir. Ferhat Tamir (2007: 440), ekin Kazakçada –Aw şekli olduğunu söyler. Mustafa Argunşah (2013: 101-102), çoklukla sayı sıfatlarına gelerek birliktelik ifade eden kelimeler türeten ekin, Çağatay Türkçesinde –Agl, -Egı kullanımının (Bir-egü “biri”, bir-egü-si ”birisi”vb.) azaldığını, ekin ilerleyen zaman içinde /-g/ > /v/ değişmesiyle önce –AvU (birevü vb) ve ünlü düşmesiyle –Av (birev, tokuzav vb) haline geldiğini bildirerek Çağatay metinlerinde ekin üç biçiminin de kullanıldığını dile getirir. Rıdvan Öztürk (1994: 29) bu ekin Yeni Uygurca ve Özbekçede benzer şekilde ve fonksiyonda (birev, üçev vb) kullanılmaya devam edildiğini ifade eder.

Ekin isimden fiil yapan –gı ekiyle isimden fiil yapan –e ekinin kalıplaşması suretiyle (bil-e-gı, kaş-a-gı) oluştuğunu söyleyen Tahsin Banguoğlu (1986: 172), ekin erkenden kaynaşarak isimden isim yapan –Egı ekini meydana getirmiş olabileceğini (Eski Türkçede bozagu, küdegü) ve zamanla damak sesinin erimesiyle –ay/ –ey görünüşünü (gün-egı < güney, kuz-agı < kuz-ey) aldığını dile getirir.

Biregı < bir – egü “ Bir kimse, başkası”

Her kim *biregiye* zulmederse ve nâhak yere bir akçalık nesne alırsa boğazından asarım dedi. [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I. c., 589. s., (Tarih-i Âl-i Selçuk Tercümesi XV. yy, 3-2.s)]

İçegü < iç - egü “Karin içindeki organlar, bağırsaklar”

Oğlan doğurmuş avrata kim *içegündeki* zahmet ola, doğurduktan sonra bay tohmu suyiyle ... [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü III. c., 1998. s., (Yadigâr XIV. yy, 8-2. s.)]

5. –dak eki: Eski Anadolu Türkçesinde isim ve zamirlerden sonra gelerek pekiştirme fonksiyonunda kullanılır. Ekin kalınlık – incelik uyumuna bağlı olarak iki biçimi vardır. Ek, hem şekil hem de fonksiyon itibarıyla Eski Türkçedeki “gibi” anlamındaki teg son çekim edatıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca Von Gabain (1995: 46), Eski Türkçede eke şekil olarak benzerlik gösteren isimden isim yapan bir –TAğ ekinden (altag “hile” al:hile) bahseder.

Başdak < baş – dak “ Tek başına”

Fakir oldur kim nesnesi yokdur illâ bir *başdak*dur

Miskin oldur kim nesnesi yokdur illâ var, açlar [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I. c., 428. s. (Tuhfetü'l Letaif XV. yy, 340. s.)]

“Şu” zamirinden sonra n yardımcı sesini alır.

Şundak < şu -n - dak “ Hem, o anda, derhal”

Biregi eydürse Ramazan orucu farıza deyül, ol melun *şundak* kâfir olur. [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü V. c., 3687. s., (Tuhfetü'l Letaif XV. yy, 347. s.)]

6. -gıl eki: Renk isimlerinden o renge yakınlık, benzerlik ifade eden sıfatlar yapar.

Kızgıl < kız - gıl “ Kırmızımtrak”

Es-sahbaru (Ar.) : Kumral ve *kızgıl* saçı avrat [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü IV. c., 2538. s., (Terceman XV. yy, 19. s.)]

Kırgıl < kır - gıl “ Saçına ak düşmüş, kıranta”

Yolda nageh ugradı bir *kırgıla*

Tahta reml ile kitabı çok bile [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü IV. c., 2504. s., (Mantıku't. Tayr XIV. yy 186. s.)]

7. -ırgu eki: Sıfatlardan küçültme eki yapan ve fazla işlek olmayan bir ektir.

Azırgu < az - ırgu “Azca”

Kabul-Ahter eyitti: Yahya görklü suretlü peygamber idi, *azırgu* saçlı ve kısa barmaklı, uzun burunlu, çatık kaşlı idi. [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I. c., 349.s., (Kısas-ı Enbiya. XIV. yy, 790. s.)]

8. -IA eki: İsim ve zarflardan zaman bildiren zarflar yapar. Reşit Rahmetî Arat (2006: 137), -IA ekinin Eski Türkçe metinlerinde sayı isimlerinin üzerine gelerek “defa, kez” anlamında isimler yaptığını bildirir. Ek, Karahanlı Türkçesinde aynı şekilde ve fonksiyonda karşımıza çıkar. Divanü Lugat-it-Türk'te geçen “ Bir tilkü terisin ikile soymas” atasözünde ek kelimeye “kere, defa” anlamı verir (Atalay 1991: III.c, 244). A. Fehmi Karamanlıoğlu (1994: 28), ekin Harezmi ve Kıpçak Türkçesinde hem “defa, kez” anlamında hem de “zaman zarfı” görevinde kullanıldığını bildirir.

Katla “kere, defa” Et-Tuhfetü'l Zekiyye 35b1

Tünle “geceleyin” Kitabü'l İdrak 40

Yangla < yangı-la “yeniden” Codeks Cumanikus 151

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ek, Eski Anadolu Türkçesinde zaman zarfı yapar.

Tanla < tan - la “ Sabahleyin, sabah vakti, sabah olur olmaz”

Her *tanla* Hazretten kullarına nida gelir ki [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü V. c., 3730. s., (İhlas XIV. yy, 74. s.)]

Dünle < tün – le “ Geceleyin ”

... *Dünle* ve gündüz bin rekat namaz kıları. [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü II. c., 1320. s., (Tezkiretü'l. Evliya Tercümesi XV. yy, 38-2. s)]

Yine bu ek, zaman zarflarının anlamını pekiştirir.

Yenile < yeni – le “ Yeni, henüz, çok yeni, pek yeni ”

Bir kafes içinde üç göğercin yavrucağı kodı, birisi henüz çağa yavru, yumurta-
dan *yenile* çıkmış. [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü VI. c., 4529. s., (Füthü's Şam
Tercümesi XIV. yy, 228.s)]

Ayrıca zarflardan “olarak” anlamında durum zarfları yapar.

Eşek eti *diriyle* tatlıdır. [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü II. c., 1175. s., (Atalar
Sözü XV: yy., 29. s.)]

9. -dAsl eki: İsimlerden zaman zarfı yapan işlek olmayan bir ektir.

Yarındası < yarın – dası “ Ertesi, ertesi gün ”

Yarındası bal, kız olur; birisi iki bahaya çıkar. [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü VI.
c., 4349. s., (Yüz Hadis Tercümesi XIV. yy, 211. s.)]

10. -rAk eki: Ekin isimlerden karşılaştırma ifade eden sıfat ve zarflar yaptığını bildiren Gürer Gülsevin (1997: 119), bu ekin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde (tatlırak, yakınrak) sıkça kullanıldığını bildirir . Mustafa Öner (1998: 50) de -rAk ekinin, Eski Türkçede (artukrak, yigrek) ve bu devreyi takip eden Çağatay (azrag, kiçigrek) ve Kıpçak Tükçelerinde (kiçirek, ulurak) benzer fonksiyonlarla sıkça kullanıldığını dile getirir.

Eski Anadolu Türkçesinde şu örneklerde geçer.

Yücerrek < yüce – rek “Daha yüce, çok yüce”

Berter (Fa.): *Yücerrek* [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü VI. c., 4743. s., (Sıhahü'l
Acemi fi'l Lûga XV. yy, 22)]

Etlürek < et –lû – rek “Daha etli”

Buğday tenlû, *etlûrek* orta boylu [Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü VII. c, 244. s., (Şeriyye Sicilleri XV-XV. yy, 5, 42)]

SONUÇ

Yukarıdaki örnekler de gösteriyor ki dil canlı bir iletişim aracıdır ve değişimden etkilenir. İşte bundan 6-7 asır önce kullanılan -mtlk, -sAgI/-sAgU, -IacA gibi bazı ekler bu gün ya hiç kullanılmaz olmuş ya da şekil değiştirerek kullanmaya devam etmiş, -rAk gibi ekler de çok az kullanılır hale gelmiştir. Biz dil araştırmacılarına düşen görev tarihî metinlerde kalan bu hususları ortaya koymaktır. Umarız bu çalışmamız Türkçenin gramerine küçük de olsa bir katkı sunar.

Kaynaklar:

- » Arat, Reşit Rahmetî (2006), Atabetü'l Hakayık Tercümesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- » Argunşah, Mustafa (2013), Çağatay Türkçesi, İstanbul: Kesit Yayınları.
- » Atalay, Besim (1991), Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi (III. c.) , Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- » Banguoğlu, Tahsin (1957), Türkçede Benzerlik Sıfatları, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı(1957)-Belleten s.13-27, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- » Banguoğlu, Tahsin (1986), Türkçenin Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- » Clauson, Sir Gerard (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish, Oxford: Oxford University Press.
- » Gabain, A. Von (1995), Eski Türkçenin Grameri (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- » Gülsevin, Gürer (1997), Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- » Hacıeminoğlu, Necmettin (1996), Karahanlı Türkçesi Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- » Karamanlioğlu, A. Fehmi (1994), Kıpçak Türkçesi Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- » Kasapoğlu Çengel, Hülya (2005), Kırgız Türkçesi Grameri, Ankara: Akçağ Yayınları.
- » Öner, Mustafa (1998), Bugünkü Kıpçak Türkçesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- » Öztürk, Rıdvan (1994), Yeni Uygur Türkçesi Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- » Şahin, Hatice (2009), Eski Anadolu Türkçesi, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- » Tamir, Ferhat (2007), Türk Lehçeleri Grameri (Editör Ahmet B. Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınevi.
- » Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü (1996), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- » Timurtaş, Faruk Kadri (1977), Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul: Enderun Kitabevi.

